

III. SPRAWOZDANIA I INFORMACJE

60 LAT AKADEMICKIEJ SOCJOLOGII W POLSCE (SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI)

Socjologia jako nauka rozwinęła się stosunkowo niedawno. Jej powstanie łączy się z nazwiskiem francuskiego uczonego Augusta Comte'a, żyjącego w latach 1798 - 1857. Cechą charakterystyczną socjologii XIX w. było to, iż uprawiano ją w oderwaniu od ośrodków uniwersyteckich., dopiero pod koniec tego wieku pojawiły się pierwsze instytucjonalne formy rozwoju socjologii — powstały katedry socjologii w Chicago i w Bordeaux.

W Polsce pierwsza Katedra Socjologii i Filozofii Kultury powstał w 1920 r. w Poznaniu na Uniwersytecie Poznańskim. Kierownikiem jej został prof. Florian Znaniecki. Nie był to pierwszy polski uczony zajmujący się socjologią — zajmowali się nią przecież wcześniej między innym Ludwik Gumpłowicz, Ludwik Krzywicki, Kazimierz Kelles-Krauz, Bolesław Limanowski — ale pierwszy, który nadał polskiej socjologii rangę nauki akademickiej.

60 rocznicy powstania Katedry Socjologii i Filozofii Kultury UP poświęcona była sesja naukowa, która odbyła się 15 maja 1981 r. Organizatorami jej były Instytut Socjologii UAM i Komitet Nauk Socjologicznych Polskiej Akademii Nauk. Sesja składała się z dwóch części. Część przedpołudniowa poświęcona była wspólczesnej problematyce Polski — punktami wyjścia *do* dyskusji były dwie kategorie socjologiczne: państwo i naród. Wydarzenia ostatnich miesięcy wpłynęły bowiem na to, że właśnie ta tematyka stała się ponownie aktualna i niezwykle interesująca. Nawiązano jednocześnie w ten sposób do tradycji Katedry Socjologii UP, w której badania nad problematyką państwa i narodu były zawsze ważną częścią programu naukowego.

Jako pierwszy głos zabrał prof. Jerzy Topolski. Swoje wystąpienie poświęcił roli czynnika ekonomicznego w procesie kształtowania się narodu. Zdaniem referenta efektami procesów gospodarczych są przede wszystkim procesy narodowościowe. Można w tym zakresie mówić o: 1) rozwoju globalnej świadomości gospodarczej, 2) rozwoju globalnej świadomości politycznej, 3) rozwoju kultury narodowej. Równomierny rozwój tych trzech sfer w odniesieniu do jakiejś grupy etnicznej występuje rzadko — tylko wtedy, gdy państwo jest jednolite etnicznie, a kultura elitarna jest tożsama z kulturą ludową. W sytuacjach rzeczywistych — przy braku jedności etnicznej czynnik ekonomiczny schodzi na dalszy plan, ustępując miejsca innym czynnikom (np. kulturowym, psychologicznym itp.). Polska XIX w. jest przykładem rozbieżności między tempem rozwoju gospodarczego a intensywnością przeżywania świadomości narodowej. Brak własnej państwowości powoduje, że na plan pierwszy wysuwa się walka polityczna o rozwój świadomości narodowej. Czynnik ekonomiczny o tyle był ważny w tej walce, o ile przyczyniał się do umacniania jedności narodu, a nie związków z państwami uciskającymi.

Następnie głos zabrała prof. Antonina Kłoskowska, która zwróciła uwagę na problem kultury i narodu, a w szczególności na problem kultury w sytuacji intensyfikacji przeżyć narodowych; zastanowiła się również nad przejawami tych

przeżyć i doświadczeń w stosunku do pewnej dziedziny kultury, to jest do sztuki. Zdaniem prof. Kłoskowskiej mamy tu do czynienia z instrumentalnym zastosowaniem kultury, podporządkowanej przeżyciom i działaniom o charakterze politycznym, z kulturą stosowaną jako pewną ekspresję doznań o charakterze społeczno-politycznym. Referentka zwróciła uwagę na pojawienie się potrzeby sięgania do takich dziedzin sztuki, które funkcjonowały dotychczas jako „uświęcony tradycją, kanon szkolny” — traktowany często z dużą obojętnością przez tych, którym był przekazywany. Świadectwa takiej obojętności znaleźć można było w licznych badaniach socjologicznych, próbujących odnaleźć w świadomości badanych osób pamięć na przykład o literaturze romantycznej. Te — dotychczas osłabione — funkcje kultury uległy odnowieniu w czasie wydarzeń ostatnich miesięcy (np. liczne wystąpienia aktorów dla strajkujących, społeczne zapotrzebowanie na imprezy poetyckie itp.). Referentka zwróciła także uwagę na dylemat istniejący od lat w polskiej kulturze: państwowa organizacja kultury i narodowe tendencje sił kulturalnych. Zauważała również potrzebę przekształcenia przelotnej intensyfikacji zainteresowania kulturą w bardziej trwałą organizację życia kulturalnego oraz potrzebę przejścia od kultury wykorzystywanej jako instrument do kultury posiadającej swoje cele autoteliczne (kultura będąca celem samym w sobie).

Prof. Jerzy Szacki swoje wystąpienie poświęcił sprawie miejsca problematyki narodu i państwa w polskiej socjologii. Stwierdził, że na tle dziejów socjologii polskiej obecna sytuacja jest wyjątkowa. Problematyka narodu i państwa zeszła bowiem na margines zainteresowań socjologów polskich, nie jest doceniana ani z teoretycznego punktu widzenia, ani jako teren badawczy. Prof. Szacki zwrócił także uwagę na wzajemny stosunek dwóch modeli refleksji nad narodem: modelu kulturowego i modelu politycznego. O ile w okresie międzywojennym polska socjologia narodu kształtowała się przede wszystkim jako socjologia kultury narodowej (Limanowski, Bystroń, Znaniński, Obrębski, Czarnowski, Chałasiński, Ossowski), a słabiej zaznaczała się problematyka związku narodu z państwem, czy problematyka narodu jako wspólnoty politycznej, o tyle w ostatnim 25-leciu nastąpił wzrost znaczenia politycznego modelu refleksji nad narodem (podkreślenie znaczenia poczucia państwowego dla kształtowania się wspólnoty narodowej). To przesunięcie zainteresowań problematyką narodu w ostatnich latach było objawem szerszego procesu, który można określić — zdaniem referenta — jako proces upaństwowienia narodu w świadomości społecznej. Na zakończenie swego wystąpienia, pod dyskusję zebranych prof. Szacki postawił problem: jak na świadomości narodowej odbiło się drastyczne pojawienie się podziału „my — społeczeństwo”, „oni — władza”; jaki wpływ na nią ma upowszechnienie się przekonania o narodotwórczej funkcji katolicyzmu w Polsce.

Prof. Władysław Markiewicz przedstawił problem legitymizacji władzy, uważając iż jest to problem aktualnie charakteryzujący świadomość społeczeństwa polskiego. W naszym kraju występuje on w czterech wymiarach: 1) Problematyka formalnoprawna, którą sugeruje już sam termin „legitymizacja”; prawo do uznawania władzy za legalną. Problematyka ta była rozwijana w okresie okupacji i w pierwszych latach PRL.; teraz, choć podejmowana na nowo, nie wzbudza już takich emocji. 2) Określona władza, jeśli nawet została narodowi narzucona, może — nawet z pozytywnym skutkiem — ubiegać się o społeczną aprobatę, jeśli tylko potrafi przekonać społeczeństwo, że tylko ona gwarantuje bezpieczeństwo granic. 3) Określona władza może ubiegać się o społeczną aprobatę jeśli tylko potrafi ukazać korzyści płynące dla narodu z jej rządów (np. jedność etniczna, religijna, korzystny układ granic, itp.). 4) Wymiar moralny, którego naruszenie spycha pozostałe na dalszy plan. Zdaniem prof. Markiewicza stosunek do tych czterech wymiarów legitymizacji władzy określa w sposób najbardziej wyraźny kulturę polityczną całego społeczeństwa polskiego i jego odłamów.

Prof. Andrzej Kwilecki w swoim wystąpieniu poruszył problem odpowiedzialności władzy państwowej przed narodem. Nie jest to problem nowy, był on poruszany wcześniej — w okresie okupacji w odniesieniu do kwestii odpowiedzialności za klęskę wrześniową. Obecne załamanie gospodarcze i społeczne nie jest załamaniem na skutek uderzenia z zewnątrz, lecz spowodowane jest nadużyciem władzy do własnych interesów, stworzeniem takiego systemu błędów, który doprowadził do kryzysu wszystkie dziedziny życia społecznego. Bez określenia stopnia winy, stopnia odpowiedzialności władzy za kryzys niemożliwe jest — zdaniem referenta — zwrócenie aktywności społecznej w stronę przyszłości, a więc w tę stronę, o którą apeluje władza.

Prof. Paweł Rybicki przedstawił problem odpowiedzialności państwa i narodu w trzech sferach: 1) sferze materialnej, 2) sferze kulturalnej, 3) sferze stosunków społecznych. W każdej z tych sfer wskazał na zagrożenie bytu narodowego ze strony państwa (np. zniszczenie środowiska neutralnego, zachwianie biologicznych podstaw istnienia narodu, niewłaściwa polityka państwa w zakresie religii, zachwianie procesów identyfikacji, tożsamości społecznej, itp.).

Doc. Marek Ziółkowski ukazał problem miejsca państwa i narodu w systemie wartości współczesnego społeczeństwa polskiego. Zdaniem referenta wartością naczelną przeciętnego Polaka jest on sam, następnie rodzina (więzi nieformalne), po pewnej pustce w hierarchii pojawia się naród jako pewna wspólnota historyczna. Wskutek błędów ostatnich lat wytworzyła się pewna dychotomia, a mianowicie naród uznawany jako wartość pozytywna, państwo traktowane jako konieczność, wartość negatywna. Zdaniem referenta rozbieżności w tym zakresie mogą ulec zmniejszeniu pod wpływem wydarzeń ostatnich miesięcy.

Było to ostatnie z wystąpień programowych. Po nim rozwinęła się ożywiona dyskusja, w której poruszono między innymi problem rozróżniania pojęć „społeczeństwo” i „naród”, „społeczeństwo” i „gospodarka” (dr Jacek Tittenbrun); problem konsekwencji wydarzeń sierpniowych dla warsztatu socjologa (prof. Władysław Adamski); problem oparcia społecznego dla władzy, problem opracowania programów działania władzy państwowej i organizacji związkowych oraz ich realizacji (prof. Andrzej Tymowski); problem możliwości realizacji dalekosiężnych celów instrumentalnych w sytuacji pełnienia przez Polskę roli zaplecza (dr Lucja Łukaszewicz); problem występowania kryzysów w perspektywie historycznej, perspektyw rozwoju dalszej sytuacji w Polsce (prof. Lech Trzeciakowski).

Część druga sesji miała charakter wspomnieniowy, przybliżyła licznie zgromadzonym absolwentom socjologii atmosferę środowiska naukowego z okresu międzywojennego. I tak prof. Zygmunt Dulczewski przedstawił w swym referacie sylwetkę Floriana Znanickiego jako nauczyciela i wychowawcy. Uzupełnieniem tego referatu było wystąpienie doc. Heleny Csorba, która podzieliła się z zebranymi swoimi wspomnieniami o Znanickim jako wychowawcy, oraz wystąpienie Wawrzyńca Galanta o Znanickim jako wykładowcy i badaczu. W następnym referacie prof. Janusz Ziółkowski omówił funkcję dyskusji i krytyki naukowej w okresie międzywojennym na przykładzie sporu naukowego między F. Znanickim i Cz. Znamierowskim. Prof. Józef Burszta przedstawił osobowość intelektualną Tadeusza Szczurkiewicza, powojennego kierownika Katedry Socjologii, a prof. Stanisław Kowalski omówił wpływ *Socjologii wychowania* Znanickiego na rozwój teorii pedagogicznej.

Punktem kulminacyjnym tej części sesji było odczytanie listu prof. T. Szczurkiewicza — nestora polskich socjologów — skierowanego do zebranych absolwentów socjologii, w którym autor nawiązał między innymi do pierwszych powojennych lat istnienia Katedry.

Sesję podsumował prof. A. Kwilecki. Podziękował wszystkim referentom za wystąpienia, a zebrany za aktywny udział w dyskusji. Szczególnie podkreślił zna-

czenie pierwszej części sesji, która ukazała wielość problemów naukowych, jakie pojawiły się w refleksji nad państwem i narodem wskutek wydarzeń ostatnich miesięcy w Polsce. Na zakończenie poinformował zebranych o organizowanym przez Instytut Socjologia UAM i Komitet Nauk Socjologicznych PAN konkursie na „Życiorys własny robotnika”, który stanowi nawiązanie do konkursu na ten sam temat sprzed 60 laty.

Niewątpliwym akcentem jubileuszu socjologów było wydanie przez UAM pracy zbiorowej pod redakcją A. Kwileckiego *60 lat socjologii poznańskiej*. W książce ukazano rozwój organizacyjny Katedry Socjologii na przestrzeni lat, omówiono nurty badawcze rozwijane przez socjologów zarówno w okresie przedwojennym, jak i powojennym, a w części dokumentacyjnej zamieszczono materiały o kolejnych pokoleniach studentów i pracowników Katedry.

Aurelia Szafran